

AZERBAJCAN'DA MİLLİ EKONOMİK GELİŞMENİN YÖNLERİ

Tariyel Kurbanov*

Özet

Makalede bağımsızlık döneminde Azerbaycan milli ekonomisinin gelişme sürecindeki perspektif konu edilmektedir. Burada milli ekonominin gelişmesinin özünü teşkil eden petrol-gaz sektörü ile petrol dışındaki sektörün de gelişmenin öncelikli sahalarından biri olduğu gösterilmektedir. Makalede Azerbaycan'da petrol ve gaz gelirleri sayesinde makroekonomik istikrarın korunması için takip edilecek yönler araştırılmakta ve aynı zamanda Petrol Fonunun varlıklarına göre finanse edilen millî ve uluslararası önemi haiz büyük sosyal ve yapısal önerilerden bahsedilmektedir. Makalede yakın ve gelecek zamanda milli ekonominin dünya ekonomi sistemine daha verimli entegrasyonunu sağlayacak ayrıcalıklar gösterilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan Cumhuriyeti, milli ekonomi, petrol ve gaz, Petrol Fonu, entegrasyon.

Abstract

The article is about the direction of independence in the period of national economic development perspective. Here lies at the core of the development of national economy as well as oil and gas sector, the non-oil sector development in the priority area that will be displayed. In the article due to the oil and gas revenues to maintain macroeconomic stability, the main trends are investigated, as well as the Fund's assets on the basis of social and infrastructure projects financed by national and international importance are dealt with. In the article the near future and the future of the national economy to the world economic system more effective integration of the main advantages are shown.

Keywords: the Republic of Azerbaijan, the national economy, oil and gas, Oil Fund, integration.

Millî ekonominin dünya genelinde oynadığı rol ve sahip olduğu yer, öncelikle o ülkenin ekonomik gelişme seviyesi, dünya pazarında malik olduğu rekabet yeteneği ile birlikte doğal ve ekonomik potansiyelinin hacmi ile belirlenmektedir. Aynı zamanda ülkenin dünya pazarında rekabet yeteneği ile birlikte üretmiş olduğu ürünlerin dünya pazarında rekabet edebilme gücü ile eşdeğerdir. Azerbaycan, global ekonomi sürecine girdiği zaman ilk

* Araş. Gör. Azerbaycan Uluslararası Üniversitesi Ekonomik Teorileri Bölümü. tariyel188@box.az

olarak kendi millî menfaatlerini göz önünde bulundurmalıdır. Milli menfaatler ise bağımsız millî ekonominin gelişmesinden ibarettir (Bazar iqtisadiyyatı şəraitində ... 2008: 100).

Her ülkenin kendine göre bir ağırlığı, yapısı ve gelişim seviyesi vardır. Ülkeler, doğal zenginlikleri, maddi ve ekonomik güçleri yönünden birbirinden ayrılırlar (Kerimli vd. 2001: 15). Bu ülkelerin millî ekonomisi, dünya ekonomisinin bir bölümünü oluşturur ve kendi üretimi ile markalaşır. Çağdaş durumda globalleşme sürecinin güçlenmesinden kaynaklanan ekonomik problemler her ülkenin ekonomik yönden kendini güvende hissetmesi, milli menfaatlerinin hayata geçirilmesi ve dünyadaki mevcut üretimde kendine ait fonksiyonel yerinin korunması konularını gündeme taşımıştır. Pazar ortamında ekonomik gelişmeye ivme kazandıran yegâne amil iç ve dış pazarlara sürülen malların rekabet etme gücüdür. Bugün dünya genelindeki üretimde yalnızca markalaşmış isimler değil, onların geri planında devletler ve bu devletlerin millî ekonomileri rekabet etmektedir. Y. V. Kurenkov şöyle bir fikir ileri sürüyor: Global ekonomik sisteme yönelen ülkelerin sayısının artması ile her ülkenin milliyetçiliği ön planda tutan mekanizmaları, doğal kaynaklarında karşılaştıkları problemlerin çözümünü daha da güçleştirmektedir (Mineralno-sırvie resursı ... 2010: 56).

Bir taraftan uluslar arası alanda rekabetin güçlenmesi, diğer taraftan da ülkelerin ihracata yönelik yardımlarının git gide güçlenmesi, kendi ülkelerine ait markalaşmış şirketlere millî menfaat gereği destek olunması bugün Azerbaycan şirketlerinin dış pazarlara açılmasını son derece zorlaştırmaktadır. Bu bakımdan dışarıya ürün ihraç eden şirketlerin yetkilerine, gerekli ticari bilgilerin toplanması, yabancı ortak aranması, dış ülkelerde bu yönde tanınmış belirli kuruluşların temsilcilerinin sahip olduğu bilgi birikimine ve ulaştıkları başarıları tanımak adına uluslar arası sempozyumların, konferansların, ticari ve sanayi sergilerinin organizesi de dâhil olmak kaydıyla diplomatik ve ticari misyonların da yardımları olabilir (Kadımov 2005: 15).

Dünya ekonomik sisteminde Azerbaycan'ın millî ekonomisinin yeri ve potansiyel imkânlarını araştırmak için en emin ve gerçek metot her alanın yerini ve gelişim seviyesini, uluslar arası arenadaki yerini belirlemek gerekmektedir.

Azerbaycan Cumhuriyeti, kendi ahalsinin miktarı ve malik olduğu arazi yönünden küçük devletler kategorisine girmektedir. Ancak sahip olduğu millî ekonomi ve belirli alanlardaki gelişim seviyesi, elde ettiği başarılar dikkate değerdir. Azerbaycan ekonomisi 20. yüzyılın son on yılında ciddi ekonomik ve siyasi sarsıntılarla karşı karşıya gelmiş olsa da 21. yüzyıla pazar ekonomisini benimseyerek sebatlı ve iktisadi yönden bağımsız bir ülke olarak adım atmıştır. Azerbaycan ekonomisi, pazar ilişkileri sistemindeki imkânlarından faydalanarak daha güçlü ve arzulanan yararı sağlama yönünde istenen gelişim seviyesini yakalayabilir. Ülkenin sahip olduğu do-

ğal zenginlikler ve üretim potansiyeli bunu açıkça ortaya koymaktadır. Azerbaycan'ın en önemli doğal zenginlikleri ve belirli imkânları doğrultusunda oluşturulan en önemli özelliklerinden biri, cumhuriyette üretilen belirli malların kalite yönünden son derece iyi durumda olması ve ihraç edilmesidir. Bu da Azerbaycan ekonomisinin gelişim seviyesinin büyük bir üstünlüğe malik olduğunu göstermektedir (Nadirov 2001: 289).

Azerbaycan, sahip olduğu doğal zenginlikler yönünden zengin bir ülke olarak kabul edilebilir. Yapılan hesaplamalara göre Azerbaycan'da yalnızca güneş enerjisinden faydalanarak 3000 kw gücünde elektrik santralleri kurulabilir ve 13 milyon ton yakıt tasarrufu sağlanabilir. Bununla da atmosfere bırakılan 23 milyon tonluk kargonun gazı azalmış olur. Azerbaycan'da bununla birlikte yıllık rüzgâr enerjisinin potansiyel gücü yaklaşık olarak 4 milyar kw/saat kadardır ve bu da yıllık bir milyon ton yakıt tasarrufunun sağlanması demektir (Yusifov 2005: 87).

Büyük ve Küçük Kafkas sıradağlarının doğu kısmında bulunan Azerbaycan arazisi karmaşık bir jeolojik yapıya sahiptir. Burada bulunan madenlerin türleri ülke için büyük bir potansiyel değer olsa da, bu konuda petrolün oynadığı rol dikkate değerdir. 379 000 km²lik bir alana malik olan Hazar Denizi, sahip olduğu petrol zenginliği yönünden Kuzey Buz Denizi veya Meksika Körfezi ile mukayese edilebilir (Алиев vd. 2001) International Petroleum Encyclopedia tarafından 1996 yılında Hazar bölgesi ülkelerinin onaylanan petrol rezervi 29 milyar varil, ABD Enerji Enformasyon Kurumu'nun verilerine göre ise buradaki petrol rezervinin 15,2-28,7 ve 161 milyar varil kadar olduğu ileri sürülmüştür ("Neft haqqında", "100 sual-100 cavab" 2003: 51).

Petrol zengini olan ülkelerin, başta da uzun zaman petrol üretiminden halkın refahına yansiyacak önemli bir sonuç elde edemeyen Nijerya, diğer taraftan Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinden Rusya Federasyonu, Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan'ın sahip olduğu farklı tecrübe mevcut problemlerin çözümünde petrol gelirlerinden faydalanmanın ne kadar önemli bir konu olduğunu gözler önüne sermektedir.

Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda doğal servetlerle zengin olan birçok ülkede millî ekonominin hammaddeye dayalı olması konusuna son vermek veya belirli oranda bunu geriletmek için yönetim tarafından uzun vadeli ekonomik stratejik plan ve programlar hazırlanmaktadır. Böyle bir plan ve program da Azerbaycan yönetimi tarafından da yapılmış kabul edilmiştir. Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev 27 Eylül 2004 tarihinde yayınladığı 128 numaralı kararname ile 2005-2025 yıllarını kapsayan "Petrol ve Gaz Gelirlerinin Yönetimi İle İlgili Uzun Vadeli Strateji" belgesini onaylamıştır.

Bu strateji, Azerbaycan'da petrol ve doğal gazın çıkarılması ile ilgili olarak bir taraftan petrol ve doğal gaz gelirlerinin 2008 yılından başlayarak büyük artış göstermesi ve diğer taraftan da mevcut petrol ve doğal gaz rezervlerinin nispeten kısa zamanda tükenme ihtimali, ülkeye giren büyük

miktardaki dövizin ülkedeki makro ekonomik dengenin sağlanması, gelirlerin bir kısmının gelecek nesiller için korunması ile birlikte onlardan mevcut neslin refahının yükseltilmesi için faydalanılması, petrol dışı sektörlerin gelişiminin teşviki ve ekonominin dengeli gelişiminin sağlanmasını göz önünde bulunduruyor (http://www.oilfund.az/old/index_az.php?n=100).

Çağdaş durumda gelecek için millî ekonominin yükselme temposu, parasal birikiminin ve iş gücünün artması ile birlikte nüfus ve teknolojik gelişimin seviyesi, bunlarla birlikte de yetişmiş kadroların kalitesi ile belirlenmektedir. Bütün bunları göz önünde bulundurduğumuzda, Azerbaycan'da petrol ve doğal gaz gelirlerinden faydalanma stratejisi, makroekonomik dengenin muhafazası için aşağıdaki prensiplere uyulmasıyla doğru orantılıdır.

-Ekonominin, petrol dışı alanların, bölgelerin, küçük ve orta ölçekli iş alanlarının gelişimi;

-Yoksulluğun azaltılması için gerekli tedbirlerin hayata geçirilmesi ve diğer sosyal problemlerin çözümü;

-Ekonominin entelektüel ve teknolojik seviyesinin yükseltilmesinin teşviki;

-Ülke içinde ve dışında, çağdaş anlamda yüksek seviyeli kadroların yetiştirilmesi ve bu kadroların profesyonel seviyelerinin yükseltilmesi;

-Ülkenin kendini savunma yeteneğinin güçlendirilmesi;

-İşgalden kurtarılmış toprakların yeniden tanzimi ve mecburi göçkün durumuna düşmüş halkın kendi topraklarına yerleştirilmesi ile ilgili işlerin hayata geçirilmesi.

Petrol ve doğal gaz üretim sanayisinin gelişimi gayesiyle aşağıda işaret edilen alanlardaki çalışmalar devam ettirilmektedir:

- Yeni yatakların aranması ve bulunması;

- Belirlenmiş yataklardan azami fayda sağlanacak şekilde üretime alınması;

- Faaliyet hâlindeki yataklarda yeni kuyuların açılması ve verim alınmadığı için faaliyeti durdurulan kuyuların tekrar faal hâle getirilmesi;

- Petrol ve doğal gaz üretimi, nakli ve işlenmesi ile ilgili yeni donanımların temini ve mevcut olanların modernleştirilmesi;

- Çağdaş bilim ve teknoloji ile birlikte tecrübe birikiminden de azami derecede faydalanılması (Veliyev 2008: 162).

Uluslar arası tecrübeler, çağdaş global ekonomide ülkelerin zenginliğinin ve gelişiminin her ülkenin doğal kaynakları, üretim gücünün hacmiyle değil, daha çok sahip olduğu nüfusun entelektüel potansiyeli, bilgi birikiminin doğru ve semereli şekilde kullanımı ve yeni teknolojileri uygulama yeteneği ile doğru orantılı olduğunu ispat etmiştir. Şunu kesin olarak söyleyebiliriz; ekonomik gelişmenin karakteri ilkesel olarak değişmektedir. Bugün

dünyanın lider devletlerinin ekonomik gelişimi elde edilen bilginin ve yeni teknolojinin semereli kullanımına dayanmaktadır (Kurqanbaeva 2009: 112). Merhum devlet başkanı Haydar Aliyev 29 Aralık 2000 tarihinde yeni yüzyıla giriş münasebetiyle şunları söylemiştir:

“Azerbaycan halkının son yüz yılının kaderi petrolle ilintilidir. Gerçek şu ki, petrol ve ülkemizin diğer doğal kaynakları halkımızın hayatında son derece önemli rol oynamıştır. Bunu inkâr edemeyiz. Ancak Azerbaycan halkının en büyük serveti, malik olduğu vatansever insanları, müdrük insanlarıdır. Halkımızın 21. yüzyılda geleceğinden emin ve refah içinde yaşama, kendi devleti, kendi toprakları ve kendi servetlerini tam anlamıyla koruma hakkı vardır” (Əliyev 2001).

Petrol fonunun oluşturulması felsefesinin asıl gayesini, Azerbaycan halkına Tanrı tarafından sunulan petrol servetlerinin nesiller arasında adil bir şekilde bölüştürülmesi konusundan emin olunması düşüncesi oluşturmaktadır. Oluşturulan fon aslında aşağıdaki sosyal ve altyapı projelerine yöneltilmiştir (http://www.oilfund.az/old/index_az.php?n=100).

1-Fondan ayrılan ilk hisseler Azerbaycan halkının en kötü durumda yaşayan sosyal tabakası olan kaçkın ve mecburi göçkünlerin sosyal problemleri ile barınak ihtiyaçlarının hâlli konusuna yöneltilmiştir. 2001 yılından 1 Ekim 2010 tarihine kadar geçen zaman zarfında anılan bu problemler için genelde 692.9 milyon manat (Azerbaycan para birimi) ayrılmıştır.

2-Fonun asıl gayelerinden biri de petrol gelirlerinin ülkenin mevcut sosyal problemleri, ekonomik gelişimi göz önünde bulundurularak bugünkü nesiller için harcanmasıdır. Bu gaye ile 2003 tarihinden 1 Ekim 2010 tarihine kadar geçen zaman içinde devlet bütçesine transfer edilen para 13890 milyon manatı bulmuştur.

3-2002-2006 tarihleri arasında Azerbaycan yönünden en önemli siyasi, ekonomik ve stratejik öneme sahip Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı projesi için, Azerbaycan'ın payına düşen 297 868 manatlık pay ayrılmıştır.

4-2006 yılından 1. Ekim 2010 tarihine kadar olan devirde 659.6 milyon manat kadar hisse anlaşmalar gereği Oğuz-Gebele hattından Bakü şehrine su taşıma sisteminin çekilmesi için harcanmıştır.

5-2006 yılından 1. Ekim 2010 tarihine kadar olan devirde 474.1 milyon manata yakın bir meblağ Samur-Apşeron sulama sisteminin yeniden yapılandırılması projesine ayrılmıştır.

6-2006 yılında, Azerbaycan Devlet Başkanı'nın yayınladığı kararname gereği oluşturulan Azerbaycan Yatırım Şirketi'nin tüzüğü ve sermayesinin oluşturulması için 90 milyon manat ayrılmıştır.

7-2007 tarihinden 1 Ekim 2010 tarihine kadar geçen zaman içinde genelde 51 milyon manat kadar bir birim Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesinin desteklenmesine ayrılmıştır.

8-Azerbaycan Devlet Başkanı'nın 16 Nisan 2007 tarihinde yayınladığı 2090 sayılı kararnameye uygun olarak 2007-2015 yılları arasında Azerbaycan gençlerinin dış ülkelerde eğitimi konusunda oluşturulan Devlet Programı'nın desteklenmesi konusuna 2008 tarihinde başlanmış ve 1 Ekim 2010 tarihine kadar bu proje için Fon'dan 14 milyon manat ayrılmıştır.

9-Azeri-Çırak-Güneşli petrol yataklarının işlenmesi ile ilgili projede Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi'nin katılım payı için 87. 600 bin manat ayrılmıştır.

Azerbaycan millî ekonomisi, dünya ekonomisinde yalnızca petrol ile anılmaması için birçok potansiyel alanlara maliktir. Azerbaycan Cumhuriyeti Özel Şirketlere Yardım Millî Fonu Gözetim Konseyi'nin 8 Mayıs 2009 tarihli toplantısında alınan karar gereği (protokol no 7), "Azerbaycan ekonomisinin bütün alanları ve bölgeleri ilgili öncelikli taraflar" konusu belirlenerek onaylanmıştır. Bu belgeye göre millî ekonominin öncelikli alanları aşağıdakilerdir (<http://www.anfes.gov.az>).

- 1-Bilgi teknolojilerinin gelişmesi;
- 2-Turizm sektörü;
- 3-Tarım;
- 4-Yenilenme meyilli şirketlerle ilgili çalışmalar;
- 5-Gıda sanayisi
- 6-Hafif sanayi;
- 7-Kimya sanayisi;
- 8-Otomotiv sanayisi;
- 9-Yerli hammaddeye dayalı inşaat malzemesi üretimi;
- 10-Toplumun geleneksel ve tarihi geçmişine dayanan ekonomik alanlar;
- 11-Ahşap imalat ve mobilya üretimi;
- 12-Hizmet alanları.

Azerbaycan'ın uzun vadeli ekonomik ve soyla gelişimini sağlamak için önemli alanlardan birisi yenilenme stratejisine, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin malik olduğu bölgelerin 2009-20113 tarihleri arasında sosyo-ekonomik gelişimi için Devlet Programı'nda geniş yer ayrılmıştır. Devlet Programı'nda bu doğrultuda asıl görevin ekonominin bütün alanlarına yatırım yapma imkânlarının genişletilmesi ve daha elverişli yatırım ortamının oluşturulması gayesiyle bütün anamalçılar için eşitlik çerçevesinde bağımsız rekabet etme ortamının oluşturulmasından ve bu alandaki mevcut düzgüsel hukuki temelin sağlanmasıyla ibaret olacağı kaydedilmektedir. Devlet Programı çerçevesinde çağdaş üretim araçlarının ithalinin teşvikine yönelik dikkatin artacağı düşünülmektedir (<http://www.economy.gov.az/Catalogs/files/file12-66921645877.doc>).

Dünyadaki mevcut global problemlerin halledilmesinde baş vurulacak en önemli vasıtalarından biri olan turizm, süratle gelişen bir ticari alandır. Turizm sanayisi birçok alandan farklı olarak kısa zamanda getiri sağlayabiliyor. Eğer petrolün çıkarılması ve satılması yalnızca gerekli anlaşmaların imzalanmasından 5-6 yıl sonra ürün vermeye başlıyorsa, turizm alanına yapılan yatırım bir yıl sonra gelir getirmeye başlıyor ve diğer alanlara oranla %10-12'lik daha çok işyerlerinin açılmasına ortam sağlıyor (Qurbanov 2005: 80). Azerbaycan'da turizm alanından elde edilen gelirlerin artırılması için 2016 yılına kadar 150 000 yatağa sahip oteller zincirinin yapımı ve kullanıma açılması planlanmıştır (Kerimov vd. 2009: 714).

Bugün asıl ve en önemli konu, Azerbaycan'ın millî karakterli bağımsız ekonomisinin, ülkenin kendine has özellikleri ile dünyada gelişim gösteren yönlerin göz önünde bulundurularak yapılandırılmasıdır. Millî ekonominin gelişim yolları konusunda belirli fikir ayrılıkları var ise bunlar araştırılmalı, konuyla ilgili bilim adamları, şahıslar ve yerlerin katılımı ile gerekli tartışmalar yapılmalı ve fikir birliğine ulaşılmalıdır.

Yaşanan dönemde bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin millî ekonomisini uluslar arası ekonomik sistemde görülen entegrasyon süreçlerin dışında düşünmek imkânsızdır. Bu yönden mevcut millî ekonominin globalleşmesi, güçlendirilmesi, dengeli gelişiminin sağlanması ve ilişkilerin araştırılması konusu Azerbaycan ekonomi biliminin özel problemlerini oluşturmaktadır.

Makroekonomik teoride diğer ülkelerle uluslar arası ticaret, uluslar arası kredi ilişkileri, yatırım ilişkileri vasıtasıyla doğrudan ilintili olan millî ekonomi açık ekonomi olarak adlandırılmaktadır. Bunun aksi olan ekonomi ise kapalı olarak değerlendirilmektedir. Uluslar arası ilişkilerde millî, millî özelliklere sahip, hatta ayrı ayrı kuruluşlar seviyesinde yürütülecek ekonomik siyaseti biçimlendirmek için ekonominin faaliyet gösterecek fonksiyonlarını bilmek gerekmektedir. Bundan başka millî ekonomi ile dünya ekonomisi arasında karşılıklı bağıllık vardır. Malların ithali ve ihracının yürütülen hizmetlerin ve entelektüel faaliyetlerin sonuçlarının gelişmesi ülkenin genel ekonomik gelişme cetvellerine etki etmektedir (Didenko vd. 2001: 3).

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi'nin verilerine göre 2004-2009 yılları arasında dış ticaret hacmi 2.8, ihracat 3.9, ithalat 1.7, petrol dışı ihracat ise 2.4 kat artmıştır (Azərbaycanın Xarici Ticarəti 2009: 6).

Bu bilgiler Azerbaycan millî ekonomisinin dünya ekonomisiyle organik entegrasyon ilişkileri içine girdiğini göstermektedir. Dünyada mevcut olan tecrübe birikimi, çağdaş devirde millî ekonominin oluşumu ve gelişimi sürecinde karşılaşılan problemlerin başarılı bir şekilde halledilmesi, önemli derecede dış ekonomik ilişkilerin makul vasıtalarla geliştirilmesi ve bu gelişmeye dayalı olarak ülke ekonomisinin dünya üretim sistemiyle arzulan seviyede entegrasyon oluşturmasıyla doğrudan bağlantılıdır (Bədəlov vd. 2006:

36). Yani, şu anda mevcut olan niteliklerin dünya genelinde köklü olarak değişimi (uluslar arası emeğin bölüşümü, bazen ise hatta şimdiye kadar teoride rastlanmayan prensipler üzerinde derinleşmesi, global problemlerin gerginleşmesi vb.), uluslar arası ekonomik entegrasyonu millî ekonomik gelişimin zaruri şartına çevirmiştir.

Bize göre yakın zamanda ve gelecekte Azerbaycan'ın millî ekonomisinin dünya üretim sistemine daha faydalı bir şekilde entegrasyon sağlayacağına imkân yaratacak şu üstünlükler mevcuttur:

a-Azerbaycan'ın elverişli coğrafi nakliye niteliğine sahip olması (gelişmiş uluslar arası önemli nakliyat ağı-hava, su, demiryolu ve oto yollar, petrol ve doğal gaz hatlarının mevcudluğu);

b-Azerbaycan'ın güçlü doğal ekonomik potansiyele (zengin maden ve hammadde yatakları, verimli toprakları, elverişli iklim şartları, bol ve ucuz işgücü vb.) malik olması;

c-Ülkede çağdaş teknik ekonomik temele malik ve gelecekte yeniden yapılanma için elverişli birçok sanayi tesislerinin, üretim alanlarının ve altyapının mevcud olması;

d-Bazı alanlarda güçlü ilmî entelektüel birikimin ve uzman kadroların mevcudluğu;

e-Cumhuriyette pazar ilişkilerine geçitle ilgili olarak ekonomik ıslahatların genelde yapılarak sona erdirilmesi, ülke ekonomisinin yeni bir aşamaya geçmesi;

f-Ülkede dış yatırımların teşviki ve korunması ile ilgili dış ekonomik ilişkilerin liberalleştirilmesi ve geliştirilmesi konusunda hukuki düzgüsel (normatif) anlaşmaların kabul edilmesi ve bu alandaki yönetsel çalışmaların peş peşe hayata geçirilmesi;

g-Azerbaycan Cumhuriyeti'nin dünyanın birçok ülkesi ile ekonomik ilişki alanında anlaşma imzalaması, uluslar arası anlaşma ve mukavelelere katılması, dünyanın birçok nüfuzlu uluslar arası ve bölgesel ekonomik birlik ve teşkilatlara girmesi vb.

KAYNAKLAR

"Azərbaycanın Xarici Ticarəti 2009" (2009). *Statistik məcmuə*, Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. Bakı.

"Neft haqqında", "100 sual-100 cavab" (2003). Azərbaycanın Neft Sənayesi üzrə İnformasiya və Resurs Mərkəzi, Bakı 2003.

Алиев Н.А, Мирзоев М.А, Шахбазов Э.К. (2001). "ОЭТ Баку-Тбилиси-Джейхан: от видения к реальности", Баку, Издательство "Азербайджан".

- Bazar iqtisadiyyatı şəraitində Azərbaycanın milli iqtisadiyyatının dayanıqlı inkişafının əsas istiqamətləri. Bakı 2008.
- Bədəlov Ə.M.-Ağayev A.M.-Tağızadə S.J. (2006). Dünya iqtisadiyyatı. Bakı.
- Didenko N.İ. (2001). *Mirovaya Ekonomika: Ekonomiçeskaya politika v otkrytoy ekonomike*. Uçebnoe posobie, çastı II, Sankt-Peterburq, İzdatelıstvo SPBQTU.
- Əliyev H.Ə. (2001). Azərbaycan XXI əsrin və üçüncü minilliyin ayrıcında, Bakı.
- Kadımov A (2005). "Selenapravlennoe razvitie eksporta-zaloq ekonomiçeskoqo blaqopoluçiya Azerbaidjana", *İqtisadiyyat və audit*, 4.
- Kerimli İ.A, Suleymanov N.M (2001). Milli iqtisadiyyatın esasları, Bakı.
- Kerimov C.-Orucov A.-İsrafilov H. (2009). *Dünya iqtisadiyyatı*. Bakı, Nurlan.
- Kurqanbaeva Q.A. (2009). *Ekonomika Kazaxstana v XXI veke: monoqrafiya*.- Almatı: Kazaxstanskiy institut strateqiçeckix issledovanniy pri Prezidente RK.
- Mineralno-sırıevie resursı i ekonomiçeskoe razvitie (2010). Sbornik nauçnix trudov. Otv. Red. V. B. Kondratiev, Y. L. Adno. M. İMEMO RAN.
- Nadirov A. A. (2001). Müstəqil Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişaf mərhələləri, Bakı, Elm.
- Qurbanov F. (2005). "Azərbaycanda turizmin inkişaf strategiyası", *İqtisadi inkişaf elmi-praktik jurnal*, No. 1.
- Veliyev D. (2008). Azərbaycanın qlobal iqtisadiyyata inteqrasiyası. Bakı, Adiloğlu, 2008.
- Yusifov E. (2005). "Azərbaycanda təbiətdən istifadənin sosial-iqtisadi problemləri və iqtisadi aspektləri", *İqtisadi inkişaf elmi-praktik jurnal*, 1.
- <http://www.anfes.gov.az>
- <http://www.eco.gov.az/m-meshe.php>
- <http://www.economy.gov.az/Catalogs/files/file1266921645877.doc>
- http://www.oilfund.az/old/index_az.php?n=100.